

še za državo srednjega obdobja (str. 244—256) in ga nadaljuje za Novo državo (str. 349—358) ter za poznejšo dobo (str. 426—430). Tu poroča o vsebini različnih ohranjenih listin in skuša izluščiti v njih uporabljena pravna pravila. Pred tem odstavkom pa obravnava pravni in družbeni položaj vladarja, pojmovanje države in družbe (str. 238 ss., 313 ss., 420 ss.) ter gospodarstvo (328 ss.). Posrečeno je določil posebno poglavje za odnose z ostalim svetom (Umwelt). V Stari državi gre predvsem za ekspanzijo proti Gornji Nubiji (do drugega Nilovega katarakta) in za trgovske stike z deželo Punt (Somalijo) in z mestom Byblosom v Siriji (str. 134—144). V srednji dobi se k tem stikom pridružijo stiki s Palestino in Kreto (str. 252—256). V Novi državi (str. 359—367) pa Egipt zajame težnja po svetovnem gospostvu: na jugu se za pol tisočletja pomaknejo meje v Nubijo do četrtega Nilovega katarakta, na severovozdu pa preko Palestine v Sirijo do Kargamiša ob Evfratu, od koder se pod hetitskim pritiskom umikajo do Pasje reke (Nahr el Kelb), ob preseljevanju »pomorskih narodov« (ok. 1200) pa do naravnih mej Egipta. Pomen zvez s Sirijo ni, po Wolfovem mnenju, le gospodarski (cedrov les z Libanona), ampak je velik tudi na področju verstva in glasbe. Tudi Kreta, katere minojska kultura je dosegla svoj vrhunec za časa 18. egiptovske dinastije, je s svojim slikarstvom močno vplivala na Egipt. — V tej zvezi bi bilo omeniti pomen amarnske diplomatske korespondence, ki jo pisatelj pri splošnem zgodovinskem pregledu preveč na kratko odpravlja, v tem posebnem odstavku o zunanjih stikih pa le kratko upošteva.

Knjiga vsebuje časovni pregled egiptovske zgodovine (str. 452—455), obširen seznam literature razvrščen po obdobjih in po kulturnih panogah (str. 456 do 511), seznam kratic (511 s.), pojasnil k slikam (str. 513—516) in podroben imenski in stvarni seznam (str. 517—532).

Nova avtorjeva obdelava kulturne zgodovine Starega Egipta bralca posrečeno seznanja z razvojem egiptovske kulture in z njenim notranjim bogastvom. Nudi mu mnogo več, kakor bi morda pričakoval po njeni skromni žepni obliki. Ali bi ne bilo morda mogoče misliti na slovenski prevod?

V. Korošec

Simon, Dieter, Studien zur Praxis der Stipulationsklausel (Münchener Beiträge zur Papyrusforschung und antiken Rechtsgeschichte, 48. Heft) (C. H. Beck) München 1964, 8°, XIII + 122 strani.

Kakor znano je bila po rimskem pravu stipulacija najbolj preprosta oblika za ustanavljanje iztožljivih obveznosti. Sklenjena je bila takó, da je upnik vprašal dolžnika, ali mu obljubi določeno dajatev ali storitev in dolžnik mu je na to ustrezno odgovoril. (Npr. Centum dari spondes? Spondeo. — Dabis? Dabo. — Facies? Faciam.) Ko je l. 212. cesar Karakala razširil veljavnost rimskega prava na vso državo (constitutio Antonina), so v provincah posebno radi prevzeli rimsko stipulacijo. Že l. 1891 je Lud. Mitteis, ki je prvi začel proučevati grške egiptovske papire, v svojem temeljnem delu »Reichsrecht und Volksrecht in den östlichen Provinzen des römischen Kaiserreiches« (1891, str. 485 s.) ugotovil, da se v mnogih pravnih dokumentih pojavlja stipulacijska klavzula (prim. tudi njegove Grundzüge... der Papyruskunde, Leipzig 1912, str. 76). Sklenitvi pravnega posla sledi namreč dostavek: »(bil sem) vprašan (in) sem odgovoril«. To bi prvi hip kazalo na to, da sta stranki hoteli sklenjeni posel

napraviti obvezen s stipulacijo. Zanimivo pa je, da se taka klavzula pojavlja tudi v pravnih poslih, kjer ni nobenih obveznosti. Zato je o stipulacijski klavzuli nastala precejšnja literatura; v zadnjih letih so se s tem vprašanjem bavili V. Arangio-Ruiz, F. Pringsheim, Fernand De Visscher, H. J. Wolff.

V knjigi, o kateri poročam, je avtor podrobno predelal listinsko gradivo, ki je v zadnjih desetletjih precej naraslo, in je vnovič proučil probleme, ki so v zvezi z uporabljanjem stipulacijske klavzule.

V uvodu seznanja bralca z obravnavanim problemom. Tu in v naslednjem prvem poglavju (str. 3—16) polemizira z naziranjem belgijskega romanista (pokojnega) F. De Vischerja († 1964). Le-ta namreč meni, da je bila ta klavzula grškega, ali celo orientalskega izvora. V njej vidi izjavo, da je stranka vsebino listine »prebrala in odobrila« (lu et approuvé), hkrati tudi opozarja, da se v treh papirih (dva sta žal hudo poškodovana) ta klavzula pojavlja že pred l. 212 (Constitutio Antonina).

Dieter Simon najprej ugotavlja, da je omejena grška klavzula prevod latinske »stipulatus spondit«. V drugem poglavju (str. 17—25) obravnava vprašanje, kdaj in kako so to klavzulo prevzeli v grške listine. Že l. 1946—47 je pokojni italijanski romanist V. Arangio-Ruiz († 1964) ugotovil, da naletimo na njo naenkrat po l. 220; ta pojav je razlagal tako, da je spremembo odredjal kak cesarski reskript. Tudi D. Simon meni, da se je to zgodilo s kakim oblastvenim ukrepom (str. 25).

Nato (str. 26—32) avtor zasleduje uporabljanje stipulacij v 3. stoletju. Pri tem loči specialno stipulacijo od generalne. Specialno se je dolжник zavezal za neko posamično dajatev; specialno stipulacijo so čedalje manj uporabljali. Generalna stipulacija pa je kot končna klavzula glede različnih, prej v listini omenjenih obveznosti (omnia quae supra scripta sunt), ustanovljala striktno, stipulacijsko obveznost; kot taka se je v svojem latinskem in grškem besedilu žilavo ohranila tja do srednjega veka (str. 26). Avtor opazuje njeno uporabljanje od predklasične in klasične dobe, v naslednjem poglavju (str. 33—40) pa še v poznih latinskih listinah na zapadu.

Jedro monografije je v petem poglavju (str. 41—90), v katerem pisec zasleduje uporabljanje stipulacijske klavzule v grških egiptovskih papirih do Justinijana. Preiskuje, kje je uvrščena v besedilu (včasih je še ponovljena v podpisu zavezane stranke) (str. 41—44), in našteva variante njenega besedila (str. 44—51). Zaporedoma nato obravnava listine po njihovi vsebini. Listine, v katerih stipulacija ni imela pravega smisla — kakor so to vloge na oblastva, davčne prijave, pobotnice, oporoke, redko vsebujejo stipulacijsko klavzulo; pisar jo je pristavil po pomoti ali zaradi nepoznavanja njenega bistva (str. 51). Kot konstantno sestavino pa jo najdemo v najemnih in kupnih pogodbah, pretežno v zadolžnicah in končno tudi pri poroštvenih izjavah, včasih skupaj s prisego. Tudi v drugih pogodbah, ki so v manjšem številu ohranjene (o delu, o hrambi, družbi, podaritvi, delitvi itd.), jo večinoma najdemo (str. 85—88). Avtor sklepa, da je splošno v Egiptu imela pomen promisorne sankcijske klavzule, kar je polagoma zbledelo, tako da je pozneje veljala samo kot potrdilna (konfirmativna) sankcijska klavzula.

Ta razvoj se nadaljuje v 6. in 7. stoletju (str. 91—97), ko tudi pritrdilna sankcijska funkcija stipulacijske klavzule polagoma zbledi in sčasoma klavzulo sploh opuščajo.

Končno se avtor ozre po maloštevilnih grških papirih in pergamentih iz Mezopotamije (Dura-Europos) in Palestine (Nessana) (str. 102—103). Kratko omenja tudi koptske listine, v katerih se še najde stipulacijska klavzula, če-

prav redkeje; ni je pa več v srednjeveških grških, pretežno cerkvenih dokumentih (str. 104 s.).

Podrobno kázalo virov olajšuje bralcu uporabljanje knjige.

Ako se ob zaključku njegove temeljite razprave ozremo nazaj, se zdi, da je po stanju v končnem stadiju med njegovim pojmovanjem stipulacijske klavzule in De Visscherjevim pojmovanjem komaj še bistvena razlika.

Dieter Simon je s svojo knjigo lepo in temeljito obdelal vprašanje, ki je zanimivo ne le za papirologijo, ampak tudi za razvoj rimskega prava. Njegova knjiga je osvetlila mnogo zamotanih problemov.

V. Korošec

Ziegler, Karl-Heinz, Die Beziehungen zwischen Rom und dem Partherreich. Ein Beitrag zur Geschichte des Völkerrechts. Vel. 8°, XX + 158 str., Wiesbaden (Fr. Steiner Verl. Gmb. H.) 1964.

Knjiga je predelana doktorska disertacija, ki jo je pisec pripravljaj štiri leta (1958—1962) in s katero je leta 1963 na Goethejevi univerzi v Frankfurtu dosegel doktorat prava. Za pomoč se v uvodu zahvaljuje mentorjema: profesorju dr. Wolfgangu Peiserju, direktorju tamkajšnjega inštituta za zgodovino mednarodnega prava, in prof. dr. Hermanu Strasburgerju, predstojniku seminarja za staro zgodovino (str. XI).

Pisec si je postavil za nalogo, da po mednarodnopravni strani preišče odnošaje med Rimom in med državo partskih Arsakidov, kakor so se razvijali v teku 315 let. Uradni stiki so se namreč začeli l. 92, ko je (poznejši diktator) L. Cornelius Sulla kot proprator v provinci Kilikiji sprejel prve partske odposlance, ki jih je partski kralj Mithridates II. poslal k njemu zaradi sklenitve prijateljstva (ut amicitiam populi Romani peterent); trajali pa so do l. 227, ko je država Arsakidov propadla in je mesto nje nastala država Sassanidov. Zgodovina države Arsakidov spada pač med najmanj znana poglavja antične zgodovine — in vendar bo ob Zieglerjevi knjigi bralec spoznal, da je o tej zgodovini ohranjenih obilo zanimivih virov, iz katerih si o njej lahko napravi precej jasno sliko.

Pisec najprej uvede bralca v razvoj rimskega praktičnega upoštevanja mednarodnih odnošajev (str. 5—12) in na to navezuje pregled zgodovine in notranjega ustroja države Partov (str. 12—19), preden so stopili v stike z Rimljani. — Pritrdili mu bomo, ko za prva stoletja rimske republike (nekako med leti 430 in 168) ugotavlja, da se je takratna rimska politika razvijala v nekakem mednarodnopravnem redu, ki je celo v premaganem nasprotniku gledal vendar le načeloma enakopravnega, čeprav ponižanega partnerja. To pojmovanje se je izpremenilo po zmagi nad Kartagino, zlasti pa po zmagi nad Makedonijo v bitki pri Pidni (l. 168). Poslej zares velja Mommsenova trditev (ki jo M. postavlja brez časovne omejitve), da Rim ni nikoli pripoznaval tujih držav za enakopravne. Vendar je bila država partskih Arsakidov tista država, ki jo je antični Rim kmalu moral pripoznavati kot drugo, sebi čedalje bolj enakovredno velesilo.

Država Arsakidov je nastala 85 let po smrti Aleksandra Velikega, ko je (l. 238) Arsakes, poglavar nomadskega rodu Parnov, osvojil satrapijo Parthijo, ki je spadala k državi Selevkidoj. L. 141 so Arsakidi že gospodarji Babilonije